

Теоктист Пачовський

ІВАН ФРАНКО ПРО ПОЛЬСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ XIX — ПОЧАТКУ XX СТ.¹

У 1974 році вийшла у світ монографія Миколи Купльовського про Івана Франка: Mikołaj Kupłowski. Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie (1974, str. 303, cena 22 zł). У ній розглянуто більше десяти Франкових статей, рецензій і публікацій про польських поетів і прозаїків XIX і початку XX ст. Рецензована книга складається зі вступу і трьох розділів. М. Купльовський у вступній частині з'ясував принципи І. Франка як літературного критика. Франко вимагав від літературного твору життєвої правди, художньої майстерності та ідейно-виховного спрямування. У такому ж плані розглядав він твори польських письменників.

У першому розділі, що має назву «І. Франко в колі польського романтизму», охарактеризовано А. Міцкевича, Ю. Словацького, Б. Залеського і С. Гоцинського. Творчістю А. Міцкевича цікавився І. Франко протягом усього свого життя. Коли сповнювалось 30-річчя з дня смерті А. Міцкевича, у газеті «Краї» за 1885 рік (№ 46) була опублікована Франкова стаття «Адам Міцкевич в українській літературі», в якій вказано на українські переклади польського поета та його вплив на українську літературу. Вшануванню перенесення праху А. Міцкевича з Парижа на Вавель присвятив І. Франко спеціальну статтю (пор. газету «Народ», 1890, № 12), закликаючи українське суспільство до участі в тих торжествах, що їх заплановано провести в Кракові. Перу І. Франка належать ще чотири публікації, зв'язані з творчістю А. Міцкевича: «Нове видання творів Міцкевича» («Kurier Lwowski», 1893, № 14–15) — рецензія на збірку, підготовлену Г. Бігеляйзенем, стаття «Поет зради» («Die Zeit», 1897, № 136, с. 86–89), звернення А. Міцкевича «До галицьких приятелів» в українському перекладі та з поясненнями І. Франка (Львів, 1903) і текст драми «Wielka utrata» з біографією А. Міцкевича та вибраними його творами у Франковому перекладі на українську мову (Львів, 1914). М. Купльовський використав усі ці матеріали в своїй монографії, вірно проаналізувавши їх. І. Франко високо оцінив видання творів А. Міцкевича, здійснене Г. Бігеляйзенем згідно з вимогами науки (точна передача текстів, бібліографія усіх видань включно з перекладами творів та критичною літературою). Щодо статті «Поет зради», в якій зроблено несправедливі закиди окремим творам А. Міцкевича, М. Купльовський ще раз переконливо довів, що ця стаття була спрямована проти польської буржуазії, проти її відношення до простого народу, інтереси якого захищав І. Франко. А. Міцкевич у зверненні «До галицьких приятелів» висловив упевненість, що волю і рівність галицькому суспільству

¹ Подаємо за: Пачовський Т. Іван Франко про польську літературу XIX — початку XX ст. // Наша культура. — 1976. — № 8. — С. 13–14.

забезпечить виборення незалежності польського народу. І. Франко був іншої думки: рівність галицького суспільства, за його поглядами, зможе принести передусім звільнення селян з кріпацтва. Однак І. Франко схвалював окремі положення Міцкевичевого звернення, наприклад, те, що необхідно працювати для інтересів народних мас, треба завжди йти шляхами прогресу і керуватися ідеями гуманізму. Вірні міркування М. Купльовського і з приводу публікації драми «Wielka utrata». Польський літературознавець, широко висвітливши дискусію, що її викликала ця драма, справедливо дійшов до висновку, що Франкова теза про належність цього твору Міцкевичеві не має реальної підстави.

Характеристика статей і публікацій І. Франка про А. Міцкевича, якій відвів М. Купльовський в дослідженні 97 сторінок на усіх 301, правильна і вмотивована, зауважень не викликає. Водночас дослідник зробив також вірний висновок, що І. Франко як критик А. Міцкевича несправедливо промовчувався в історії польського літературознавства міжвоєнного періоду.

Менш докладно, ніж А. Міцкевича дослідив М. Купльовський відношення І. Франка до Ю. Словацького. Спочатку він вказав на спорідненість творів Ю. Словацького та І. Франка. Яскравим прикладом цього споріднення є творче використання І. Франком у повісті «Лель і Полель», драматичного твору Ю. Словацького «Лілля Венеда». Високу оцінку надав І. Франко й іншим творам цього видатного польського поета-романтика, як виникає з його рецензій на шеститомне видання творів Ю. Словацького, що його підготував і опублікував Г. Бігеляйзен («Dzieła Juliusza Słowackiego», Lwów, 1893–1895). М. Купльовський проаналізував ці Франкові рецензії. Перша з них — «Нове видання творів Словацького» («Kurier Lwowski», 1894, № 21), в якій І. Франко дав оцінку першим чотирьом томам польського поета. На початку рецензії український критик заявив, що твори Ю. Словацького не були популярними за його життя, значного поширення набули вони після смерті поета. Під впливом творів Ю. Словацького розпочали свій поетичний шлях К. Уейський, А. Асник і М. Конопницька. Згодом учені високо оцінили творчість Ю. Словацького. І. Франко мав на увазі монографію А. Малецького «Юлій Словацький, його життя та твори у відношенні до сучасної епохи» (Львів, 1867).

Через рік Франко опублікував на сторінках журналу ««Tydzień»» (1895, № 8, 9 і 11) статтю «Юліуш Словацький і його твори», прорецензувавши в ній V і VI томи видання, виконаного цим же польським літературознавцем. У цих томах містилися дослідження Г. Бігеляйзена та бібліографія видань творів Ю. Словацького і критичної літератури про нього. І. Франко, схвалюючи дослідницьку роботу Г. Бігеляйзена, водночас доповнював інтерпретацію окремих творів Ю. Словацького. Незалежно від доповнень І. Франко позитивно оцінив публікацію творів Ю. Словацького, опрацьовану Г. Бігеляйзенем.

М. Купльовський, характеризуючи рецензії І. Франка на Бігеляйзенове видання творів Ю. Словацького, інформував читача про найбільш істотне в них. Однак можна було ширше зупинитися на їх змісті, наприклад, звернути увагу на оцінку, якою наділив І. Франко монографію А. Малецького про Ю. Словацького. Ще одне зауваження. Не всі думки І. Франка про твори Ю. Словацького з'ясовані в дослідженні М. Купльовського. Для підтвердження цього слід пригадати висловлюван-

ня українського критика про «Балладину», виражені з приводу статті Бугля «Тю ludowe «Balladynu» (пор. журнал «Жите і слово», Львів, 1895, т. III, с. 150). Отже, спрощення і недоробки в дослідженні М. Купльовського про Ю. Словацького не дають читачеві повного уявлення про спостереження І. Франка над творчістю цього видатного польського поета.

Глибоко цікавили І. Франка поети т. зв. «української школи» в польській літературі, зокрема такі її провідні представники як Б. Залеський і С. Гощинський. Про першого з них написав він статтю «Б. Залеський» («Зоря», 1886, № 7–8). С. Гощинському була присвячена стаття «Поет герой» («Kurier Lwowski», 1889, № 331–332). Поетичні твори Б. Залеського на українські теми не викликали у Франка схвалення, бо в них не відображено реалістичних картин з життя України, не показано класових протиріч між народом і польською шляхтою, яка проживала на Україні. Багато фіктивного в творах Б. Залеського, на що вказували, пише М. Купльовський, і польські критики П. Хмельовський, А. Бем та інші. С. Гощинський, як засвідчує його поема «Канівський замок», змалював події часів Коліївщини з революційно-демократичних позицій, за що високо ставив його творчість І. Франко. Хоч М. Купльовський добре проаналізував Франкові статті про Б. Залеського і С. Гощинського, однак він не охопив своїм дослідженням усіх статей і висловлювань І. Франка про польських поетів «української школи». Приклади знайти неважко. М. Купльовський ні одного слова не сказав про Т. Заборовського (1799–1828) як автора п'єси «Богдан Хмельницький», що її охарактеризував І. Франко в окремії статті (пор. Записки НТШ, т. XXIII і XXIV (Miscelanea), с. 9–17). Т. Заборовський, за словами І. Франка, попередник «тої української школи, що так пишню розвивалася в добі романтизму». Крім цього, М. Купльовському необхідно було також згадати про поетів другої половини XIX ст. Л. Совінського, С. Грузінського і В. Висоцького, які писали твори на українські теми. І. Франко назвав їх епігонами поетів-романтиків «української школи» — С. Гощинського, Б. Залеського і А. Мальчевського. Цими доповненнями збагатилась би монографія про І. Франка — критика польської літератури.

Розділи «У боротьбі за демократизм і реалізм польської літератури» та «Боротьба з занепадницькими течіями» в дослідженні М. Купльовського не викликають особливих зауважень. У першому з них розглянуто творчість Б. Пруса і М. Конопницької як видатних представників позитивізму в польській літературі. Український письменник захоплювався творами Б. Пруса і М. Конопницької, подав аналіз одного з найвидатніших творів Б. Пруса, його повісті «Форпост» («Placówka») у статті «Польський селянин в освітленні польської літератури» (пор. журнал «Ruch», 1887, №№ 9, 10, 11, 12 і 13). Про поезії М. Конопницької написав також окрему статтю, надруковану в зв'язку з 25-літнім ювілеєм літературної діяльності польської поетеси в газеті «Die Zeit» (1902, № 421). М. Купльовський, охарактеризувавши обидві статті, дійшов до правильних висновків. Головний герой у повісті «Форпост» і в поезіях М. Конопницької селянин. У Б. Пруса селянин — захисник своєї землі від агресії німецьких колонізаторів. М. Конопницька стає в обороні селянської долі. Демократизм наявний у творах обох письменників. І. Франко, не заперечуючи проти творів такого напрямку, рекомендував іншим

польським письменникам брати теми для творів з життя селян. М. Купльовський докладно висвітлив статті І. Франка про Б. Пруса і М. Конопницьку, а також ознайомив читача з Франковими висловлюваннями про польську поетесу на підставі листування українського критика з У. Кравченко і з К. Попович, проте польський дослідник не використав усіх матеріалів, що мають пряме відношення до зацікавлень І. Франка поетичною творчістю М. Конопницької. Варто було М. Купльовському звернути увагу на відгук Лесі Українки на Франкову статтю про М. Конопницьку. Леся Українка в листі до І. Франка від 15 січня 1903 р. писала, що в статті про польську поетесу на боці залишено особисту лірику. Зауваження Лесі Українки справедливе. Приємно відмітити, що думки І. Франка про твори Б. Пруса і М. Конопницької співзвучні з голосами польських критиків кінця XIX і поч. XX ст., на яких посилається автор монографії.

М. Купльовський у третьому розділі дослідження («Боротьба з занепадницькими течіями») висвітлив відношення І. Франка до польських поетів-декадентів. І. Франко не погоджувався з творчим методом цих поетів. Вони тікали від життя, не зображували його реальних сторінок у своїх творах. Найгостріше виступив І. Франко проти С. Пшибишевського, основоположника польського декадентизму. Це переконливо підтверджує Франкова рецензія на український переклад його збірки «Із циклу Вігілій», здійснений А. Крушельницьким (1900). Не оцінював український критик позитивно і тих творів Я. Каспровича і К. Тетмайєра, в яких помітні занепадницькі тенденції, хоч визнавав цих поетів талановитими (пор. статтю І. Франка «Сучасні польські поети», надруковану в «Літературно-науковому віснику» за 1899 р. (т. V, кн. 3, с. 176–199)). Франко високо ставив ті твори польських поетів епохи модернізму, в яких змальовувались дійсні картини з життя. Для прикладу можна назвати ранні поезії Я. Каспровича на селянські теми та твори А. Немоевського. Можливо, М. Купльовському варто було б ширше зупинитися на поетичних творах А. Немоевського, деякі з яких І. Франко переклав українською мовою.

У дослідженні М. Купльовського «Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej», як виникає з його розгляду, охарактеризовано класиків польської літератури XIX і початку XX століть, що зобов'язувало автора підібрати відповідну назву для книги. У такому випадку М. Купльовський звільнявся б від досліджень І. Франка, в яких висвітлюються питання польської літератури давнього періоду. Все ж таки М. Купльовський, якщо йдеться про літературу від А. Міцкевича до Я. Каспровича, справився зі своїм завданням, хоч в окремих випадках знайшли місце деякі недоробки. Добре, що дослідник проаналізував літературознавчі статті І. Франка про класиків польської літератури на тлі польської критики, чим відрізняється він від тих франкознавців, які перед ним висвітлювали окремі питання зв'язків Каменяра з польською літературою. Жаль, що М. Купльовський не подав огляду цих досліджень у вступі. В цілому монографія заслуговує схвалення і є цінним вкладом у польську Франкіану.